

e-ISSN: 2148-4899

PAU İlahiyat Fakültesi Dergisi (Pauifd) Güz 2018, Cilt: 5, Sayı: 10, s: 305-329

Gönderim / Received: Aralık /2018

Kabul / Accepted: Aralık /2018

Araştırma Makalesi / Research Article

İBN SİNÂ DÜŞÜNCESİNDE ORTAK DUYU(HİSS-İ MÜŞTEREK) KAVRAMI

Kemal GÖZ*

Öz

Bu çalışma, İbn Sînâ'nın nefis ve nefsin güçleri konularındaki görüşlerini ortaya koyacaktır. Bunun yanında iç idrak güçlerinden olan ortak duyu kavramı üzerindeki değerlendirmelerini bilginin elde edilmesi bağlamında paylaşılacaktır. Hayvani nefsin iç idrak güçlerinin ilki olan ortak duyu/hiss-i müşterek beş duyu tarafından elde edilen duyuların biriktirilme merkezi olarak görev yapar. Ortak duyu merkezi idraklerin birleştirilerek tecrübelerin oluşturulduğu bir merkezdir. Ortak duyudaki duyular rüya ve sezginin temelini oluşturmaktadır. İbn Sînâ'ya göre ortak duyu diğer iç idrak güçlerinden farklı olarak sadece dış duyuların ilkesi olarak değerlendirilebilir. Bu haliyle dış duyuların merkezi olarak değerlendirilen bu güç dış duyuların kendisinden kısımlara ayrılıp tekrar kendisine döndüğü bir güçtür. İbn Sînâ felsefesinde ortak duyunun üç ayrı fonksiyonundan bahsedilmektedir. Bunlar duyularların ortak duyu tarafından ayırt edilmesi, ortak duyu tarafından ayırt edilen duyularların bir araya getirilerek toplanması ve bu duyularların hafızadan ihtiyaç duyulduğunda tekrar algılanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: İbn Sînâ, Nefis, Nefsin güçleri, İç idrak, Dış idrak, Ortak duyu.

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, kemalgoz@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7296-4042.

CONCEPT OF COMMON SENSE IN AVİCENNA'S THOUGHT

Abstract

This study will reveal Ibn Sîna's views on the soul and its forces. Besides, his evaluations on the concept of common sense, which are internal cognitive powers, will be shared in the context of obtaining knowledge. The common sense, the first of the internal cognitive forces of animal soul serves as the center of accumulation of the sensations obtained by five senses. The common sense center is a center where experiences are combined and experiences are formed. The sensations in common sense are the basis of dream and intuition. According to Ibn Sîna, the common sense can be considered as the principle of external senses, unlike other internal cognitive forces. This power, which is considered as the center of external senses in this state, is a force in which external senses are separated from themselves and returned to itself. In Ibn Sîna's philosophy, three different functions of common sense are mentioned. These are the discernment of the senses by the common sense, the gathering of the senses that are recognized by the common sense, and the perception of these sensations when it is needed from the memory.

Keywords: Avicenna, Soul, Powers of Soul, Internal Senses, External Senses, Sense Common.

STRUCTURED ABSTRACT

When the formation and development processes of the history of Islamic philosophy are looked through, a very important reality was met. Historical continuity in the history of thought is carried out very strongly. In the context of this reality, Islamic philosophers, in addition to being aware of the accumulations of thought they inherited from the past, produced works that presented their new comments opinions on all philosophical problems in an intellectual perspective and presented them to the use of scientists. With the occasion of these works, topics such as the subject of nafs and new methods of interpretation, prophethood, the place of man in the universe, and the emergence of human actions have begun to be evaluated more effectively in the history of thought.

In the description of nafs, İbn Sîna refers a dualist structure in terms of human existence by indicating that he is a plain quintessence. In this dualist structure, he gives priority to the nafs and indicates it as the first competence of the organic natural object.

Ibn Sîna, who speaks extensively from the forces of the animal nafs and the human nafs to begin with the herbal nafs, states that the human nafs fulfills the powers of the other nafs. When he speaks of the forces of human self, he draws attention to the common sensation/imagination which is at the forefront of the inner cognition forces.

According to Ibn Sîna, the five sense organs convey their sensations to the common sensory center. The common sense is in a position of a door between the internal sense organs that are the external cognitive forces and internal cognitive forces. Many tasks are fulfilled here. In the common-sense center, the sense perception of the five senses is realized. Here, the cognition of the five senses are combined to contribute to the formation of experiments and experiences. There is also to be made an abstraction of sensations. There is also being made an abstraction operation of sensations. At the same time, without the use of common five senses, it contributes to the realization of sense cognition such as dream and inspiration.

As İbn Sîna indicates, he was one of the pioneers of the concept of nafs in the history of philosophy. In the history of Islamic thought, it paved the way for the evaluation of the types and powers of the nafs, and he guided the other thinkers through these assessments. By explaining the process of cognition, it has clearly revealed the dream and inspiration in the context of the source of information.

The common sense gathers the whole cognition of the external sense and carries out the task of transforming into a single form. The common sense that accomplishes this task facilitates the cognition of the person's semblance with senses and it can perceive his own unique sense through the sensations in this accumulation. This enables the individual to realize his/her cognition in dream and the cognition of semblances.

According to Ibn Sîna, mental nafs needs to the data of internal cognition in the process of carrying out the task of thinking and perfecting itself. Common sense, at the beginning of the internal cognitive forces, memory and others are considered as elements of its competence. Human nafs reaches to important information through the realization of the basic cognition forces of the animal nafs, as well as the important realization of cognition such as dream and inspiration. In this context, Ibn Sîna

emphasizes the place of the internal cognitive forces in the acquisition of knowledge in his philosophy as emphasized in his works. These evaluations reveal that Ibn Sînâ's philosophy was influential in the history of philosophy.

In the philosophy of Ibn Sînâ it is revealed that there are three separate functions of common sense: It is the function of distinguishing of the senses by common sense, gathering of the senses distinguished by common sense and perceiving of these senses from memory when needed.

GİRİŞ

İbn Sînâ'nın felsefesinde önemli konu başlıklarını bilgi ve elde edilmesinde nefse ait dış duyu ve iç duyu güçlerinin yeri olarak tespit etmek mümkündür. Bu güçlerin epistemolojik değerini İbn Sînâ felsefesinde ortaya koyabilmek için kavramsal olarak ele almak gerekmektedir. His ve hasse kelimeleriyle ifade edilen duyu kavramı üzerinde hem varlık, hem de bilgi teorisi çerçevesinde düşünceler ortaya konulmuştur. İslam düşünürlerinin değerlendirmelerinde duyu algısının nefse ilişkilendirildiği açık bir şekilde görülmektedir. Ortak duyu'nun (hiss-i müşterek) değerlendirilmesini de bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

Varlık ve mahiyet kavramlarının değerlendirilmeleri neticesinde nefis kavramı felsefenin en önemli kavramları arasına yerleşmiştir. İlkçağ filozoflarından Eflatun ile beraber nefis maddi bakış açısının zıddına manevi bir cevher olduğu bakış açısıyla değerlendirilmeye başlanmıştır. Aristo bu kavramı eserlerinde geniş bir şekilde yer vererek bedenden ayrı manevi bir cevher olarak görmenin yanında felsefenin temel konu başlıkları arasında yerleşmesini kolaylaştırmıştır.

İnsanın kendisinde topladığı temel yetilerinin en önemli kaynağı ve beden hareket ettirici gücü olarak da belirtilen nefis böylece düşünce tarihinin önemli paradoksal konu başlıklarından birini teşkil etmiştir.

İslâm düşünce tarihinde nefis kavramının varlığının Kadim Yunan eserlerinin tercümeleriyle aktarılan kültürün etkisiyle ortaya çıktığı ve

varlığını hissettirdiği görülmektedir. Bu kavram İslâm düşünce tarihinde geniş bir şekilde yer bulmuş ve değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Aristo nefsi canlı olan organizmanın ilk yetkinliği olarak ifade etmekte ve bu tarifi ve açıklamanın İslâm filozofları tarafından da kabul gördüğü müşahede edilmektedir. Nefs kavramı üzerindeki açıklamalarda bu durum açık bir şekilde görülecektir.

Nefs kavramının genel değerlendirilmesi, onun temel özellikleri, bedenden ayrıldıktan sonraki durumu gibi temel problemler, filozofların düşüncelerinde çözümler aranan ana başlıklar olarak yerini aldığı görülmektedir.

Nefs canlılık özelliği olarak canlıların tamamında mevcut mudur? O, bedenden bağımsız olarak var mıdır? Nefsin temel vasıfları nelerdir? Nefse ait güçler kontrol edilebilir mi? Bu ve bunlar gibi sorular nefis konusu ortaya atıldığında gündemi bugün de meşgul eden önemli konu başlıkları olarak varlıklarını hissettirmektedir.

Bu çalışma nefis ile ilgili olarak belirttiğimiz temel sorulara cevap oluşturabilmek açısından nefis kavramının değerlendirilmesini ortaya koyarken İbn Sînâ'nın bu kavram hakkındaki değerlendirmelerini ve bakış açısını ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır. Burada temel amaç bazen ruh olarak da ifade edilen ruh ile beden arasındaki ilişkiden ziyade nefis kavramının temel güçlerinin İbn Sînâ tarafından anlaşılmasının temel özelliklerini ortaya koymaktır. İbn Sînâ nefsin güçlerini eserlerinde nasıl ortaya koymaktadır?

Bu çalışmada nefsin güçleri ortaya konulmaya çalışılacak ve bu güçlerden "ortak duyu (Hiss-i müşterek) kavramının İbn Sînâ'nın düşüncesindeki yeri eserleri üzerinden değerlendirilecektir. Günümüz düşüncesinde nefis/ruh kavramının anlaşılmasına ve onda mevcut olan güçlerin durumunu ortaya koymaya katkı sağlamak, insanın bu dünyada varlığının gerekçesi olarak anlaşılabilir bir çalışma olsa gerektir. Nefs ve onun sahip olduğu güçler, insan psikolojisini de yakından ilgilendiren bir kavram olması yönüyle günümüz düşünürleri tarafından insanın

temel problemlerine çözümler üretebilmek amacıyla üzerinde önemle durulan felsefi alan olarak değerlendirilir.

1. NEFS KAVRAMI

Felsefenin ana kavramları arasında nefis çok kapsamlı bir kavram olarak önemini hem İslâm Felsefesi'nde hem de Batı felsefesinde hissettirmiştir. Kelime manası olarak nefis “ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, heva, heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan arzular” anlamlarında kullanılmakta olan felsefi bir kavramdır.¹ Nefs kavramı İlkçağ felsefesinde ruh kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Bitki ve hayvan canlılarının tümünde canlılık özelliklerini açıklayan bir kavram olan nefis insan için onun psikolojik durumunu da açıklar. Bir bireyin manevi etkinliklerinin ve çok çeşitli bilinç hallerinin merkezi olarak da belirtilen nefis, o bireyin benliğini meydana getiren entelektüel, ahlâkî ve duygusal yetilerin tümünü ifade etmektedir.² Bu bağlamda Eflâtun nefsi bedenden istifade eden kişilerle diğer bir deyişle benliklerle aynı sayarak bağımsız bir cevher olarak nitelendirir.³

Aristo'ya göre nefis, potansiyel canlı olan organizmanın formu ve ilk yetkinliğidir. Ona göre nefis canlı varlıkların oluşturduğu türlerin sahip oldukları şekil ve suretlerden ibarettir. Aristo bu değerlendirmelerini şu örneklerle ortaya koyar:

- “Örneğin balta gibi bir aleti doğal bir cismi varsayalım: Baltanın neliği onun tözü olacaktır ve bu nelik baltanın ruhu olacaktır; çünkü töz baltadan ayrılırdı bir eş sesliliğin dışında artık balta olmayacaktı. Fakat gerçekte bu yalnız bir baltadır. Gerçekte ruh bu tür balta gibi bir cismin neliği ve biçimi değildi, fakat bu nitelikteki,

¹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (Beirut: y.y., 1414/1994), “nfs” mad.; Ragıb el-İsfehânî, *Müfredât*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beirut: Dâru's-Şâmiyye, 2014), “nfs” mad.

² Ahmet Cevzici, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 7. Baskı, (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010), 1340.

³ Eflâtun, *Phaidon*, çev. Suut K. Yetkin-Hamdi R. Atademir, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), 26-27.

yani kendinde hareket ve dinginliğin bir ilkesi olan doğal bir cismin neliği ve biçimidir.

Söylediğimiz şeyi şimdi canlı cismin bölümlerine uygulayalım. Gerçekte eğer göz bir hayvan olsaydı, görme gözün ruhu olurdu: Çünkü gözün biçimsel tözü görmedir. Oysa göz görmenin maddesidir ve görme yoksa taştan bir göz veya bir göz resmi gibi, eş adlılığın dışında, artık göz de yoktur. Böylece bölümler için doğru olan şeyi, canlı cismin bütününe yaymak gerekir. Gerçekte bedenın bölümü için ruhun bölümü ne değer taşıyorsa beden sıfatıyla duyumlayan bedenın bütünü için tüm duyarlılık aynı değerdedir.”⁴

Aristo nefsi canlı bedenın hem şekilsel nedeni, hem de cevheri görür ve bu görüşünü şu şekilde ifade eder:

- *“ Ruh canlı bedenın nedeni ve ilkesidir. Bu neden ve ilke terimleri birçok şeyi kabul eder. Fakat ruh belirlediğimiz üç kipe göre aynı biçimde nedendir; o gerçekte hareketin kaynağıdır, ruh amaçtır ve canlı cisimlerin biçimsel tözü olarak da nedendir.”⁵*

İslâm filozoflarına göre nefis kavramıyla ruh kavramının farklı anlamlar ifade ettiği görüşü kabul görmemiştir. Filozoflar nefis kavramını kullandıkları aynı anlam yükünün kelamcılar tarafından ruh kavramına yüklendiği görülmektedir. Her iki kavram da insanın fiziki şeklinin değişmesine rağmen değişmeyen ben idrakine dayanmaktadır. İnsanın değişmeyen manevi cevheri olarak da ifade edilen nefis, bedenden ayrı ve bağımsız bir öze sahiptir. Bu anlamıyla nefis insanın canlı ve bilinçli varlık olarak tanımlanmasını sağlayan unsur olarak ifade edilmektedir.

Nefis konusunda Kindî (801-872) *risaleleri* içerisinde yer alan risale fi'n-nefs ve Kelamun Fi'n-Nefs'de nefsi basit, şerefli ve yetkin olarak açıklar. Onun cevherinin güneş ışığının güneşten gelmesi gibi

⁴ Aristo, *Ruh Üzerine*, Dördüncü Basım, çev. Zeki Özcan, (Ankara: sentez Yayıncılık, 2014), 73-74.

⁵ Aristo, *Ruh Üzerine*, .88-89.

Yüce Yaratıcı'dan geldiğini belirtir. Bu nefisin cisimden bağımsız ve yapısının şerefli olduğunu belirterek cevherinin ilahi ve ruhani olduğunu ifade eder.⁶ Kindi yine tarifler üzerine adlı risalesinde nefsin üç tanımını zikreder. Bunları şu şekilde ifade eder:

- Nefs, canlılık yeteneği bulunan ve organı olan tabii bir cismin tamamlanmış halidir.
- Nefs, bilkuvve canlılığa sahip olan tabii bir cismin ilk yetkinliğidir.
- Nefs kendiliğinden hareket eden akli (manevi) bir cevher olup birçok güce sahiptir.⁷

Fârâbî (870-950) nefis üzerinde durarak bitkisel, hayvani ve insani nefsin güçlerini belirtir. Bu değerlendirmelerini nefsin cevher olduğu ve güçleri üzerinden ortaya koyar. İlimler sınıflamasında nefis ile ilgili değerlendirmelerini tabiat ilimleri arasında zikrettiği görülmektedir.⁸

Nefsin üç çeşidinin İslâm filozoflarının temel eserlerinde değerlendirildiği görülmektedir. Bu değerlendirme ve bakış açısı düşünce tarihinde İlkçağ filozoflarından itibaren günümüze kadar yer almaktadır. Genellikle nefis konusunda Aristo'nun "De Anima"⁹ adlı eserinin değerlendirmelerde etkili olduğu görülmektedir:

- **Bitkisel Nefs:** Bitkisel nefsin özünün ve mahiyetinin bir olduğunun yanında onun üç özelliği vardır. O, beslenme, büyüme ve üreme güçleriyle varlığını sürdüren bir nefistir. Bu nefis beslenme ve büyüme gücüyle kendi varlığının devamını sağlarken, üreme gücüyle de türünün devamını ve sürekliliğini sağlamaktadır. Bu gücün yardımcı güçlerinin de var olduğu

⁶ Kindî, *Felsefî Risaleler*, çev. Mahmut Kaya, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 131, 137.

⁷ Kindî, *Felsefî Risaleler*, 58; Osman Mutluel, *Kindi ve Felsefesi*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2018), 59 vd.

⁸ Fârâbî, *İhsâu'l-Ulum*, Üçüncü Baskı, çev. Ahmet Arslan, (Ankara: Divan Kitap, 2011), 98

⁹ Aristotle, *De Anima*, Translated, with Introduction and Notes Mark Shiffman, Focus (Newburyport: Publishing R. Pullins Co., 2011); Hidayet Peker, *İbn Sina'nın Epistemolojisi*, 2. Baskı, (Bursa: Emin Yayınları, 2011), 29-57.

görülmektedir. Bunlar kendi nefsi için gerekli olan besinleri elde etme, belde edilen besinleri hazmetme, mevcut besinleri tutma ve fazlalıkları atma gücü olarak ortaya konulabilmektedir.

• **Hayvânî Nefs:** Hayvânî nefis, varlığın tikel formlarının idrak edilmesi ve iradeyle hareket edilmesini yerine getirir.

• **İnsanî Nefs:** Bitkisel ve hayvani nefsin bütün özelliklerini kendisinde toplamının yanında ek güçlere de sahip olan insani nefsin güçlerini şu şekilde sıralamak mümkündür. İnsani nefis idrak, gadap ve arzu ve istek güçlerine sahiptir. Bitkisel ve hayvani nefsin güçlerinin insan nefsinde de bulunduğu gerçeği filozoflar tarafından ortaya konulmaktadır. İnsani nefsin kendine has gücü idrak gücüdür.

Herhangi bir cisme büyüme, beslenme ve hareket etme özelliğine sahip bir nefis eklenmesiyle ortaya bitki çıkmaktadır. Cisim bitkilerdeki özelliklere sahip olmasına ek olarak iradeli hareket etme özelliğine sahip bir nefise sahip olduğunda hayvanın ortaya çıktığı görülmektedir. Belirtilen bu özelliklere sahip olan hayvana düşünen suretinin eklenmesiyle insan ortaya çıkmaktadır.¹⁰

Bu değerlendirmeler çerçevesinde Hidayet Peker iç idrak güçlerinin sahip olduğu özellikleri şu şekilde sıralamaktadır:¹¹

• İç idrak güçlerinin bazıları duyulurların suretlerini idrak ederlerken bazıları da duyulurların anlamlarını idrak etmektedirler. Suretlerin idrakinde dış ve iç idrak güçlerinin birlikte katkıları mevcuttur.

• İç idrak güçlerinin bazıları idraklerinde etkin bir şekilde görev yaparlarken bazıları da etkin değildirler. İdraklerin etkin yahut etkin olmamasının ölçütü suret ve anlamların birleştirme /ayırıştırma sınıflandırılmasını yapıp yapmamalarıdır.

¹⁰ Ömer Türker, *İbn Sînâ Felsefesinde Metafizik Bilginin İmkânı Sorunu*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2010), 21-22.

¹¹ Hidayet Peker, *İbn Sina'nın Epistemolojisi*, 39-41.

PAU İlahiyat Fakültesi Dergisi (Pauifd) Güz 2018, Cilt: 5, Sayı: 10, s: 305-329

- İç idrak güçlerinden bazıları birinci idraki gerçekleştirirken bazıları da ikinci idraki gerçekleştirmektedirler. Birinci idrak nesnelere suretlerinin doğrudan öznede yerleşmesi, ikinci idrak ise mevcut suret vasıtasıyla başka nesnelere idrakinin gerçekleşmesidir.
- İdraki gerçekleştiren güçler, idraki muhafaza eden güçlerden farklı idrak güçleridir. İç idrak güçlerinin bazıları idraki gerçekleştirirken bazıları da gerçekleşen bu idraki muhafaza ederler.

İç idrak güçlerinin belirtilen bu özellikleri sonucunda ortak duyu (hiss-i müşterek) kavramının anlaşılması ve değerlendirilmesi daha açık bir şekilde gerçekleşebilecektir. Bu bağlamda İbn Sînâ'nın düşüncesinde ortak duyu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. İBN SÎNÂ'DA ORTAK DUYU 'NUN (HİSS-İ MÜŞTEREK) İŞLEVİ

İbn Sînâ insanın nefis ve bedenden müteşekkil olduğunu belirterek düalist bir yapının varlığını ortaya koymaktadır. O, bu düalist yapının en değerlisinin nefis olduğunu söyler. Ona göre nefis maddi olmayan yalın bir cevherdir.¹² O cisim ya da cisimde var olan bir güç olarak değerlendirilmemektedir. İnsani nefsin güçleri zikredilirken ortak duyunun yeri ve önemi üzerinde de durulduğu görülmektedir.

İbn Sînâ nefsi organik doğal cismin ilk yetkinliği olarak tarif eder ve nefsin güçlerini bitkisel nefisten başlamak üzere hayvani ve insani nefsin güçlerini şu şekilde ortaya koyar. İbn Sînâ'nın nefsin güçlerini değerlendirmesi kısaca ele alındıktan sonra ortak duyu üzerindeki görüşleri geniş bir şekilde ele alınacaktır.

¹² İbn Sînâ, *en-Necât*, çev. Kübra Şenel, (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2013), 140-142; *İbn Sînâ, en-Necât Fi'l-Hikmeti'l-Mantıkıyye ve'l-İlâhiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedde, 1985), 245; Hayrani Altıntaş, *İbn Sînâ Metafizîği*, 2. Baskı, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992), 124-125; Wısnovsky, Robert, "İbn Sînâ ve İbn Sînâcı Gelenek", *İslâm Felsefesine Giriş* ed. Peter Adamson- Richard C. Taylor, (İstanbul: Küre Yayınları, 2015), 109-110.

Bitkisel nefis, beslenme, büyüme ve üreme güçlerine sahiptir. Beslenme ve büyüme güçleri canlının bireysel devamlılığını sağlarken üreme gücü de türün devamını sağlamaktadır.¹³

Hayvani nefsin güçleri iki ana başlık altında incelenmektedir. Bunlar idrak gücü ve hareket gücüdür. İdrak gücü dış idrak güçleri ve iç idrak güçleri olarak düalist bir yapı ile ele alınmaktadır. Dış idrak güçleri, beş duyu olarak da ifade edilen görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma duyularıdır. İç idrak güçleri ise ortak duyu gücü, hayal, vehim gücü, hafıza gücü ve hatırlama güçlerinden müteşekkildir. Ortak duyu beş duyu ile algılanan tikel algıların toplandığı bir güç olarak ifade edilmektedir. Beş duyunun algıladığı algıların birleştirilerek depolanma merkezi olarak belirtilmektedir. Ortak duyu, zahiri ve batını duyuları birbirine bağlayan güçtür. Hayal de ortak duyuda toplanan kavramların muhafaza işlevini yerine getiren güçtür. Vehim gücü, beş duyu tarafından algılanan maddelerdeki duyu dışı kalan manaların idrakini sağlayabilen güçtür. Hâfıza gücü, vehim gücü tarafından idrak edilen manaların gerektiğinde tekrar hatırlamak üzere saklama ve muhafaza etme gücüdür. Hatırlama gücü de hafızada korunan manaların tekrar hatırlanmasını sağlayan güçtür. Hayvani nefsin güçlerinin ikincisi de hareket gücüdür. Bu güç, isteğe bağlı olarak organların hareketini sağlamaktadır. İbn Sînâ hareket gücünün gerçekleşebilmesi için idrak neticesinde bilginin gücünü, bu bilgi çerçevesinde oluşan irade ve istek gücünün temel ilke ve aşamaları olduğunu belirtmektedir.¹⁴

İbn Sînâ'nın belirttiği hayvani nefse ait iç idrak güçleri olan ortak duyu, hayal, vehim, hafıza ve hatırlama güçleri maddî güçlerdir. Bu güçler yer itibariyle de beyinde sırasıyla önden arkaya doğru

¹³ İbn Sînâ, *İşaretler ve Tenbihler*, trc. Muhittin Macit-Ali Durusoy-Ekrem Demirli, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2013), 120, (159).

¹⁴ İbn Sînâ, *en-Necât*, s.140 -142; İbn Sînâ, *en- Necât Fi'l- Hikmeti'l- Mantıkıyye ve'l-İlâhiyye*, 245.

yerleşmişlerdir. Hayvani nefis de bitkisel nefis gibi ölümlüdür. Bu güçler bedenün ölümüyle fonksiyonlarını yitirmektedirler.¹⁵

İnsani nefis, kendisini diğer canlı nefislerden ayıran ve kendisini aynı zamanda mükemmel bir varlık olarak insan kılan güçlere sahiptir. Bu güçler eyleme gücü (âmîle) ve bilme (âlîme) gücü olarak iki başlık altında toplanmaktadır:

Eyleme gücü: İbn Sînâ tarafından pratik akıl olarak da isimlendirilen bu güç, insanı düşünmeyle ilişkili eylemlere yönlendiren güçtür. Bu güçle insan beden ve bedene ait faaliyetlerle ilişkisini gerçekleştirebilmektedir. Eyleme gücü bu işlevini yerine getirirken insanın sahip olduğu diğer güçlerle de ilişkisini sağlamaktadır. İrade gücüyle olan ilişkisi neticesinde gülme, ağlama ve heyecanlanma olarak ifade edilen bireyin psikolojisiyle ilgili hallerin ortaya çıktığı görülmektedir. Tahayyül ve vehim gücüyle olan ilişkilerinin sonucunda nefis sanat eserleri ortaya koymada ve neyin iyi neyin kötü olduğu değerlendirmelerini gerçekleştirebilmektedir. Kısaca bu güce sahip olan insan bedeni güçlerinin üzerinde yönetici ve hâkim durumunda olan bir güce sahiptir. Bu güç bedeni güçlere hâkim olabildiği ölçüde insan erdemli bir varlık haline gelebilmektedir.

Bilme gücü: İnsanın ulvî alanla ilişkisini sağlayan bir güçtür. Akledilirler ile ilgilenen bir güç olan bilme gücüyle insan külliler hakkındaki bilgileri elde eder. İnsan bu akıl gücüyle tümel bilgiye ulaşır ve tümel bilgiler üzerinde değerlendirmelerde bulunarak diğer canlılardan ayıran en önemli bir özellik olarak varlığını sürdürmektedir. Aynı şekilde bu güç sayesinde insan metafizik bilgiyi elde ederek kendisini teorik olarak yetkinleştirmeyi gerçekleştirebilmektedir.

İbn Sînâ'ya göre insan nefsi bedenden bağımsız bir cevher olma özelliğini kendisinde bulundurması¹⁶ vesilesiyle beden yaşam

¹⁵ Dimitri Gutas, "İbn Sînâ Felsefesinde Hayal-Oluşturucu Güç (el-Mütehayyile) ve Aşkın Bilgi", çev. M. Cüneyt Kaya, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, (2008), 160.

¹⁶ İbn Sînâ, *İşaretler ve Tenbihler*, 112, (145); Saruhan, Müfit Selim, "İbn Kemmûne ve Nefis Hakkındaki Görüşleri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 15 (2005), 289-300.

özelliklerini yitirdiğinde nefis hayatîyetini sürdürmektedir. Bu değerlendirme Eflâtun'un *Phaidon*¹⁷ adlı eserinde de önemle kabul görmüş olduğundandır ki Aristo *De Anima* adlı eserinde de bu hususu önemle vurgulamıştır. Nefis bireyin hayati fonksiyonlarının icra edilmesinde ve bunun için gerekli olan bilgilerin elde edilip değerlendirilmesinde kalıcı rol oynamaktadır. Nefsin güçleri bilginin elde edilmesinde ve uygulamaya geçirilmesinde aktif rol oynamaktadırlar.

İnsan nefsinin de sahip olduğu hayvani nefsin güçlerinden olan idrak güçleri dış idrak güçleri ve iç idrak güçleri olarak iki kısımda ele alınmaktadır. İdrak gücüne sahip olan nefis daha üst bir manevi surete ulaşmış olur. Bu güç ile bitkisel nefsin güçlerinin bilkuvve halinden bilfiil haline dönüştüğü durum olarak değerlendirilir. Bu güç ile nefis duyu idrakini gerçekleştirmiş olmasının sonucunda daha üstün bir surete dönüşmektedir.¹⁸ İbn Sînâ, İç idrak güçlerinin, sahibini manevi ve soyut güçler grubuna yükselttiğini belirtir ve bu güçleri bir metaforla ortaya koyar:

“ Belki de sen şimdi iç algı/idrak güçlerinin durumunu kendin için yorumlamamızı ve öncelikle duyuyla münasebeti olan kuvvelerin durumunun yorumunu öne almamızı istersin. Buna göre iyi dinle: Bazen sen düşen bir yağmur tanesini doğru bir çizgi, hızla dönen bir noktayı dairevi bir çizgi halinde görmez misin? İşte bütün bunlar hayal etme ve hatırlama yoluyla değil müşahede/ gözlem yoluyladır. Yine sen bilmektesin ki görmede ancak karşıda duranın ve inenin tıpkı çizgi gibi değil de döngüselin karşısında duranın sureti resmedilir. O halde geriye kuvvelerinin birinde ilk olarak resm olunan şeyin yapısı kalmıştır ve ona şimdiki görmenin yapısı da bitmiştir. Dolayısıyla senin nezdinde tıpkı müşahede gibi görmenin kendisine doğru geldiği görmeden önce bir güç

¹⁷ Eflatun, *Phaidon*, s.45-49.

¹⁸ İbn Sînâ, *İşaretler ve Tenbihler*, 120, (159); İbn Sînâ, *Avicenna's De Anima*, Being the Psychological Part of Kitab al-Shifa, nşr: Fazlurrahman, (London: Oxford University Press, 1959), 59-61.

vardır ki duyulurlar onun yanında toplanırlar, o da onları algılar. Ve yine senin nezdinde kayıplıktan sonra onda toplanmış olan duyulurların örneklerini muhafaza eden bir kuvve vardır. Ve bu iki kuvve ile senin bu rengin bu tattan başka olduğuna ve bu renge sahip olanın bu tatta olduğuna hükmetmen mümkündür. Çünkü bu iki durumla hükmedenin, üzerlerine beraberce hükmedilenlerin hazırlanmasına ihtiyacı vardır. İşte bunlar da kuvvelerdir. Çünkü düşünen ve düşünmeyen canlılar tikel duyulurlardan duyulur olmayan ve duyular yoluyla da gelmeyen tikel anlamlar algırlarlar. Örneğin koyunun kurtta algıladığı duyulur olmayan anlam gibi ve koçun koyunda duyulur olmayan bir anlamı, duyunun onu müşahede etmesi sebebiyle yargıda bulunduğu tikel bir algıyla algılaması gibi. İşte senin nezdindeki gücün özelliği budur. Sende ve pek çok eğitilmiş hayvanlarda da bu anlamları yargılayanın yargısından sonra sureti muhafaza edenden başka olan bir muhafaza gücü/ kuvvesi vardır. Bu kuvvelerden her birinin kendisine özgü cismani bir aleti ve özel bir ismi vardır. Bu durumda birincisi 'hiss-i müşterek / ortak duyu' ve 'fantasya' diye isimlendirilmiş olandır ve onun aleti duyu sınırlarının başlangıcında, özellikle de beynin ön kısmında dökülmüş olan ruhtur.”¹⁹

İbn Sînâ' ya göre beynin ön boşluğunda yer alan ve beş duyunun duyularını doğrudan kabul eden bir güç olarak ortak duyunun varlığı ona ait fiillerin varlığıyla ortaya çıkmakta ve müşahede edilmektedir. Duyulara ait hareket, sayı, şekil gibi ortak duyu objelerinin idrakleri onun varlığının delilleri olarak değerlendirilmektedir. Ortak duyu/hiss-i müşterek beş duyu ile iç idrak güçleri arasındaki ilişkilerin başlangıç noktasını oluşturan giriş durumundadır.²⁰ Nefs duyu objelerinin suretlerine bilfiil sahip olamadığından dolayısıdır ki o suretleri dış dünyadan edinebilmektedir. Dış dünyaya ait duyu objeleri idrak edildikten sonra iç idrak güçlerinin giriş kapısı konumunda olan ortak duyuya (hiss-i müşterek) iletilmektedir. Bu hususu İbn Sînâ şöyle ifade etmektedir:

“Dolayısıyla suret ortak duyunun levhasında temsil olduğu zaman, ister dışarıdaki duyulurdan onda resmedilme halinin başlangıcında olsun,

¹⁹ İbn Sînâ, *İşaretler ve Tenbihler*, 111-112, (144).

²⁰ İbn Sînâ, *Avicenna's De Anima*, 165.

ister duyulurun kalıcılığıyla kalıcı olsun veya duyulurun zevalinden sonra sabit kalsın isterse de eğer mümkünse onda vukuu, duyulurdan ötürü olmasın, müşahede edilen haline gelir.”²¹

“Ortak duyu tahayyül ve vehim madeninde dolaşan suretlerden de kendisine nakşedebilir; tıpkı onların ortak duyu levhasından tahayyül ve tevehhüm madeninde nakşedilmesi gibi. Bu durum karşılıklı aynalar arasında cereyan eden olaya yakındır.

Sonra bu nakşedilmeden yüz çeviren iki meşgul edici vardır: (Birincisi) dış duyulardır, ortak duyu levhasını onda resmettiği şeyle başka şeylerle meşgul olmaktan alıkor; adeta ortak duyuyu hayalden tamamen soyutlar ve ondan zorla gasp eder. (İkincisi) iç aklî veya iç vehmîdir ki bu, tahayyülü kendisini ilgilendiren şeyle onda tasarruf edip zorla iş yaptırarak zapt eder. Bu durumda tahayyül, ona boyun eğerek ortak duyuya tasallut etmekten boşa kalır; dolayısıyla hareketinin zayıflığı nedeniyle ortak duyuda nakşetme imkânı bulamaz. Zira o kendisine bağlanılan değil bağlı olandır. İki meşgul ediciden biri sakin olduğunda bir meşgul eden kalır ve bazen o, (ortak duyuyu tam olarak) zapt etmekten aciz kalabilir. Bu durumda tahayyül gücü ortak duyuya egemen olur; böylece onda suretleri ‘duyulur’ ve ‘müşahede edilen’ olarak görüntüler.”²²

Ortak duyu gücü, beynin ön boşluk noktasındaki duyu sinirlerinin başlangıç noktasındaki ruhun içeriğinde bulunarak iç ve dış duyuların birbiriyle bağlantısını sağlar. Bu haliyle beş duyu tarafından elde edilen duyuların diğer idrak güçlerine biriktirilerek iletirme merkezi olarak görev yapar. Bu değerlendirmeye şu söylenebilir ki duyumun gerçekleştiği yer olarak burayı işaret etmek mümkündür.²³

²¹ İbn Sînâ, *İşaretler ve Tenbihler*, 195 (333).

²² İbn Sînâ, *İşaretler ve Tenbihler*, 195-196, 334-336.

²³ Mehmet Dağ, “İbn Sînâ’nın Psikolojisi”, *İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yılı Armağanı*, der: Aydın Sayılı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984), 357; Ali Durusoy, *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012), 132.

İbn Sînâ duyumun gerçekleştiği merkezin ortak duyu merkezi olduğunu delillendirirken yukarıdaki yağmur taneleri ve dairesel döngü örneklerini verir ve dikkatleri bu konu üzerine çeker. Duyumların edinilmesinin birçok defalar tekrar ile sağlandığını belirten İbn Sînâ, dış duyuların edinimlerinden gelen suretlerin ortak duyuda yer edindiğini belirtir. Burada yer edinen duyular silinmeden onun idrakinin sağlanmasını gerçekleştirir. Duyuların idrakinin muhafazası sonucunda tekrar duyum sağlandığında zaman ve idrak güclüğü gerektirmeden önceki suretin varlığıyla daha çabuk idrak gerçekleşmektedir. Bu görülmeyenin bilgisinin kişinin nefesine nakşolması olarak ifade edilmektedir.²⁴ İbn Sînâ bu durumun dış idrak güçleri olarak belirtilen beş duyudan gelen bütün duyular için de geçerli olduğunu belirtir.

Bu değerlendirmeler duyumların ayırım ve sınıflandırılmalarının yapıldığı bir merkezin varlığına işaret etmektedir. Duyumlar duyumlandıkları şekilde akılda depolanmaları mümkün olmadığını belirtildiğine göre başka bir güçte bulunmaları gerekmektedir.²⁵ Akı olmayan hayvanların kendilerine hoş gelen duyum verilerine yönelmeleri bu güç merkezinin varlığına işaret etmektedir. Böyle bir duyum merkezinin varlığı mümkün olmasaydı kendilerine zararlı olan şeylerden kaçınıp hayatlarını sürdürebilmeleri de mümkün olmayacaktı.²⁶

3. ORTAK DUYU'NUN (HİSS-İ MÜŞTEREK) FONKSİYONU

İbn Sînâ'ya göre ortak duyuda meydana gelen duyular vasıtasıyla birey dönen bir şeyin varlığıyla baş dönmesini hissetmekte, gözü kapalı olan birinin görmediği şeylerin hayalleriyle onların şeklini idraki iç duyu organlarından ortak duyudaki duyular vasıtasıyla olduğunu belirtmektedir.²⁷ Eşyaların suretleri beş duyu vasıtasıyla ve diğer bazı şekillerde duyum merkezine ulaştığında duyular müşahade

²⁴ Dimitri Gutas, "İbn Sînâ Felsefesinde Hayal-Oluşturucu Güç (el-Mütehayyile) ve Aşkın Bilgi", 172.

²⁵ Dimitry Gutas, *İbn Sînâ'nın Mirası*, 3. Baskı, trc: Cüneyt Kaya, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2010), 120-122.

²⁶ Ali Durusoy, *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*, 133.

²⁷ Dimitry Gutas, *İbn Sînâ'nın Mirası*, 150.

edilmektedir. Varlığın müşahede edilmiş olması onun duyularının duyum merkezi olan ortak duyuda müşahede edildiğini ortaya koymaktadır. Ortak duyu hissî idrakin gerçekleşme merkezi olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile ortak duyu dış duyunun bütün idrakini bir araya getirmekte ve tek bir forma dönüştürmektedir.²⁸ Bu görevini yerine getiren ortak duyu merkezindeki duyular bireyin suretleri idrakini kolaylaştırmakta ve bu birikimdeki duyularla kendine has suretleri idrak edebilmektedir. Bu da bireyin rüyasındaki idrakini ve suretleri idrakini gerçekleştirmesini sağlamaktadır.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde Ali Durusoy'un da işaret ettiği gibi ortak duyunun yukarıda işaret edilen görevleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

- Ortak duyu, beş duyunun kendilerine ait hissî idraklerini gerçekleştirmektedir.
- Ortak duyu, beş duyunun ilettikleri idrakleri birleştirerek deney ve tecrübelerin oluşmasını sağlar ve böylece duyuların verilerini yararlı hale getirir.
- Ortak duyu bu görevlerinin yanında beş duyuyu kullanmaksızın hissî idrakleri gerçekleştirmektedir. Ortak duyunun bu göreviyle rüya, ilhamın vasıtası olduğu görülmektedir.²⁹

Bu değerlendirmeler göstermektedir ki, ortak duyu bütün duyuların aynı anda katılmasından dolayı özgürdür. Diğer duyular uykudayken faaliyetlerini durdurmalarına rağmen ortak duyu faaliyetine devam etmektedir.³⁰ Dış duyular tarafından algılanan nesnelere iç duyular vasıtasıyla zihne taşınırlar. Bu iç duyular

²⁸ Dimitri Gutas, "İbn Sînâ Felsefesinde Hayal-Oluşturucu Güç (el-Mütehayyile) ve Aşkın Bilgi", 162; Bilal Kuşpınar, *İbn-i Sînâ'da Bilgi Teorisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 37.

²⁹ Ali Durusoy, *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*, 134-135; Süleyman Hayri Bolay, *Aristo ve Gazzali Metafizikleri*, 6. Basım, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013), 90-91.

³⁰ Bolay, *Aristo ve Gazzali Metafizikleri*, 91; Dimitri Gutas, "İbn Sînâ Felsefesinde Hayal-Oluşturucu Güç (el-Mütehayyile) ve Aşkın Bilgi", 163.

değerlendirmesi İbn Sînâ'nın bilgi teorisi bağlamında felsefe tarihine yaptığı özgün katkıların en önemlilerinden olarak değerlendirilmektedir.³¹ İç duyu güçlerinden hayal gücü ortak duyu ile ilk irtibatı sağlayan güçtür. Ortak duyu beynin en ön kısmında olması münasebetiyle de beş duyudan elde ettiği duyuları oluşturduğu form şekliyle hayal gücüne intikal ettirir.³² Nesnelere formları ortak duyu tarafından oluşturularak idrak edilmesi için hayal gücünde değerlendirilmektedir. Burası bilgilerin oluşum noktasında sürecin önemli bölümlerindedir. Artık idrak edilme noktasına doğru ortak duyunun formunu oluşturduğu nesnelere mevcuttur. Bu algıları ve suretleri hayal gücü kendisinde saklar. Ortada gerçekten nesnenin bulunmadığı durumlarda bile hayal gücü algıladığı nesneyi muhafaza etmeyi sürdüren bir görev yüklenmektedir. Algılanan nesnelere daha sonra idrak edilme sürecinde ihtiyaç duyulduğunda formu hayal gücü tarafından sunulmaktadır.

Ortak duyunun hayal gücüne ulaştırdığı duyular tahayyül ve tefekkür gücüyle oluşturulan formların bazılarını birbirleriyle birleştirir, bazılarını da birbirlerinden ayırır. Bu güç ile insan tuhaf ve gerçek dışı şeyleri de hayal ve tefekkür edebilir.³³ Balık kız tefekkürü kurabilmek bu anlamda bir tahayyüldür. Bu tür insanlar başkalarının uyurken tecrübe ettiklerini uyku halinde değilken bile tecrübe edebilmektedirler.³⁴

Beynin orta boşluğunun son kısmında yer alan vehm gücünün görevi duyularla algılanan nesnelere bulunabilecek olan duyu dışı manaları idrak etmeyi gerçekleştirmektir. Bu güç hayvanlara ve

³¹ Fazlurrahman, *Avicenna's Psychology An English Tradition of Kitab al-Necât*, Book Two, Chapter 4, (London:Oxford University Press, 1952), 77-78.

³² İbn Sînâ, *İşaretler ve Tenbihler*, 120, (159); Hidayet Peker, *İbn Sina'nın Epistemolojisi*, 50; Bilal Kuşpınar, *İbn-i Sînâ'da Bilgi Teorisi*, 37.

³³ Fazlurrahman, *Avicenna's Psychology An English Tradition of Kitab al-Necât*, 73.

³⁴ Mehmet Dağ, "İbn Sînâ'nın Psikolojisi", 357; Dimitri Gutas, "İbn Sînâ Felsefesinde Hayal-Oluşturucu Güç (el- Mütchayyile) ve Aşkın Bilgi", 167.

insanlara mevcut nesnelere hakkında mesela zararlı olanlardan kaçılacağı, küçüklerin sevileceği hükmünü vermelerini sağlamaktadır.³⁵

Beyin boşluğunun en gerisinde yer alan hafıza gücü vehm gücü tarafından idrakleri gerçekleştirilen manaları muhafaza eden güçtür. Hayal gücünün ortak akılla olan ilişkisine benzer bir ilişkinin vehm gücü ile hafıza gücü arasında da bulunduğunu belirten İbn Sînâ vehm gücünün nesnelere manalarını algılayıp hafıza gücüne ilettiğini belirtir.³⁶

İbn Sînâ bilginin oluşumunda dış ve iç idrak güçlerinin fonksiyonunun küçümsenmemesi gerektiğini belirtir. Bilginin oluşum sürecinde dış idrak güçleri tarafından elde edilen nesnelere duyuları iç idrak güçlerinin giriş kapısı mesabesindeki ortak duyuya iletilmektedir. Bilginin elde edileme sürecine bu yönüyle katkısının önemi vurgulanmaktadır. Hayvanlarda bile duyulur suretlerin biriktirildiği bir güç var olmasaydı onların güvenilir bir şekilde hayatlarını sürdürebilmeleri mümkün olamazdı. İdrak ettikleri suretlerle kurdun tehlikeli olduğunu, değneğin elem verdiğini bu iç idrak güçleriyle elde edebilmektedirler.³⁷

İbn Sînâ'ya göre akli nefis akletme ve kendisini mükemmelleştirme sorumluluğunu yerine getirebilmesi için iç idrak güçlerine muhtaçtır. Başta ortak duyu olmak üzere hafıza ve diğerleri onun yetkinliğinin unsurları olarak değerlendirilmektedir.³⁸ Bu bağlamda ortak duyunun fonksiyonları şu şekilde ortaya konulmaktadır: Duyulurların ortak duyu tarafından ayırt edilmesi, ortak duyu tarafından ayırt edilen duyulurların bir araya getirilerek toplanması ve bu duyulurların hafızadan ihtiyaç duyulduğunda tekrar algılanması fonksiyonudur.³⁹

³⁵ Bilal Kuşpınar, *İbn-i Sînâ'da Bilgi Teorisi*, 39.

³⁶ İbn Sînâ, *en-Necât*, 142.

³⁷ Mehmet Dağ, "İbn Sînâ'nın Psikolojisi", 357.

³⁸ Dimitri Gutas, "İbn Sînâ Felsefesinde Hayal-Oluşturucu Güç (el-Mütehayyile) ve Aşkın Bilgi", 168.

³⁹ Mehmet Dağ, "İbn Sînâ'nın Psikolojisi", 358.

Belirtildiği gibi İbn Sînâ dış ve iç idrak güçlerinin verileriyle dış dünya ile beraber metafiziği de içerisine alan bilgi sürecini ifade etmektedir. Bilginin elde edilme süreci esnasında hem dış duyu güçlerinin hem de iç idrak güçlerinin kendi çapında katkıları mevcuttur.⁴⁰ İç idrak güçlerinin her biri bir üstteki güce katkı sağlamaktadır.⁴¹ Burada en önemli olan ortak duyunun yerine getirdiği işlevdir. Ortak duyu diğer iç idrak güçlerinden farklı olarak sadece dış duyuların ilkesi olarak değerlendirilebilir. Bu haliyle dış duyuların merkezi olarak değerlendirilen bu güç dış duyuların kendisinden kısımlara ayrılıp tekrar kendisine döndüğü bir güçtür. Aynı zamanda burada kısmî soyutlama da yapılmaktadır.⁴² Bu değerlendirmeler sonucu ortak duyu dış ve iç idrak güçleri arasındaki irtibat sağlamaktadır. Bu irtibat sayesinde ki, dış güçler tarafından elde edilen duyumları idrak ederek iç duyu güçlerinden olan hayal gücüne bu duyum idraklerini sınıflandırarak iletme görevini yerine getirmektedir. Bilginin elde edilmesinde etkin bir fonksiyon yüklenen iç idrak güçleri ve bunların başında ortak duyu felsefe tarihimizde İbn Sînâ tarafından bu kadar geniş bir şekilde ortaya konulmuştur.

SONUÇ

İslâm felsefe tarihinin oluşum ve gelişme süreçlerine göz atıldığında çok önemli bir gerçeklikle karşılaşmaktadır. Düşünce tarihinde tarihî devamlılık gerçekten çok güçlü bir şekilde sürdürülmektedir. Bu gerçeklik bağlamında İslâm filozofları geçmişten devraldıkları düşünce birikimlerinin farkında olmalarına ek olarak entelektüel bir bakışla yeni yorumlarını bütün felsefi problemler konusunda görüşlerini ortaya koyan eserler üretmişler ve bilim insanlarının istifadesine sunmuşlardır. Bu eserler vesilesiyle nefis konusu ve bu konunun yeni yorumlanma usulleri, nübüvvet, insanın kâinattaki yeri, insan fiillerinin ortaya çıkışı gibi konu başlıkları düşünce tarihinde daha etkin bir şekilde değerlendirilmeye başlanmıştır.

⁴⁰ Hidayet Peker, *İbn Sina'nın Epistemolojisi*, 29-57; Bilal Kuşpınar, *İbn-i Sînâ'da Bilgi Teorisi*, 34-52;

⁴¹ Hidayet Peker, *İbn Sina'nın Epistemolojisi*, 74.

⁴² Mehmet Dağ, "İbn Sînâ'nın Psikolojisi", 358.

Nefsin tarifinde İbn Sînâ onun yalın bir cevher olduğunu belirterek insanın varlığı konusunda düalist bir yapıya işaret eder. Bu düalist yapıda nefse öncelik verir ve onu organik doğal cismin ilk yetkinliği olarak belirtir.

Bitkisel nefisten başlamak üzere hayvanî nefsin ve insânî nefsin güçlerinden teferruatlı bir şekilde söz eden İbn Sînâ insânî nefsin diğer nefislerin güçlerini de gerçekleştirdiğini belirtir. İnsânî nefsin güçlerinden bahsederken iç idrak güçlerinin en önünde olan ortak duyuya/hiss-i müştereke dikkatleri çeker.

İbn Sînâ'ya göre beş duyu organı gerçekleştirdikleri duyuları ortak duyu merkezine iletmektedirler. Ortak duyu dış idrak güçleri olan duyu organları ile iç idrak güçleri arasında bir kapı durumundadır. Burada birçok görev yerine getirilmektedir. Ortak duyu merkezinde beş duyunun hissî idraki gerçekleştirilmektedir. Burada beş duyunun idrakleri birleştirilerek deney ve tecrübelerin oluşumuna katkı sağlanmaktadır. Burada duyuların bir soyutlama işleminin de yapılmaktadır. Aynı zamanda ortak duyu beş duyuyu kullanılmaksızın, rüya ve ilham gibi hissî idraklerin gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır.

İbn Sînâ belirtildiği gibi nefis kavramının felsefe tarihinde yerleşmesinin öncülerinden olmuştur. İslâm düşünce tarihinde nefsin çeşitleri ve güçlerinin değerlendirilmesinin önünü açmış ve bu değerlendirmeleriyle sonraki düşünörlere rehberlik etmiştir. İnsanın idrak sürecini açıklayarak bilgi kaynağı bağlamında rüya ve ilhamı açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Ortak duyu dış duyunun bütün idrakini bir araya getirmekte ve tek bir forma dönüştürme görevini yerine getirmektedir. Bu görevini yerine getiren ortak duyu, duyularla bireyin suretleri idrakini kolaylaştırmakta ve bu birikimdeki duyularla kendine has suretleri idrak edebilmektedir. Bu da bireyin rüyasındaki idrakini ve suretleri idrakini gerçekleştirmesini sağlamaktadır.

İbn Sînâ'ya göre aklî nefis akletme ve kendisini mükemmelleştirme görevini yerine getirme sürecinde iç idrak güçlerinin verilerine ihtiyaç duymaktadır. İç idrak güçlerinin başında ortak duyu olmak üzere hafıza ve diğerleri onun yetkinliğinin unsurları olarak değerlendirilmektedir. İnsani nefis, hayvani nefsin temel idrak güçlerinin de verileriyle rüya, ilham gibi önemli idrak gerçekleştirmeleriyle önemli bilgilere ulaşabilmektedir. Bu bağlamda İbn Sînâ, felsefesinde bilgi edinmede iç idrak güçlerinin yerini eserlerinde belirtildiği gibi önemle vurgulamaktadır. Bu değerlendirmeler İbn Sînâ'nın felsefesinin felsefe tarihinde nüfuzlu olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Sînâ felsefesinde ortak duyunun üç ayrı fonksiyonunun var olduğu ortaya konulmuştur: Duyulurların ortak duyu tarafından ayırt edilmesi, ortak duyu tarafından ayırt edilen duyulurların bir araya getirilerek toplanması ve bu duyulurların hafızadan ihtiyaç duyulduğunda tekrar algılanması fonksiyonudur.

KAYNAKÇA

Adamson, Peter-Taylor, Richard C. *İslâm Felsefesine Giriş*. 4. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları, 2015.

Altıntaş, Hayrani. *İbn Sînâ Metafiziği*. 2. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992.

Aristotle. *De Anima*. Trns. Mark Shiffman Focus. Newburyport: Publishing R. Pullins Co., 2011.

Aristo. *Ruh Üzerine*. 4. Basım. Çev. Zeki Özcan. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2014.

Aristotle. *Metaphysics*. Translated In 1924 By W. D. Ross. Global Grey, 2017.

Aristoteles, *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan. 2. Baskı. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996.

Bolay, Süleyman Hayri. *Aristo ve Gazzali Metafizikleri*. 6. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.

Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. 7. Baskı. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010.

Dağ, Mehmet. "İbn Sînâ'nın Psikolojisi". İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yılı Armağanı, Der: Aydın Sayılı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984, 319- 404.

Dimitri Gutas. "İbn Sînâ Felsefesinde Hayal-Oluşturucu Güç (el-Mütehayyile) ve Aşkın Bilgi. Çev. M. Cüneyt Kaya. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2* (2008), 159-174.

Durusoy, Ali. *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.

Eflatun, *Phaidon*. Çev. Suut K. Yetkin-Hamdi R. Atademir. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

Fârâbî. *İhsâu'l-Ulum*. 3. Baskı. Çev. Ahmet Arslan. Ankara: Divan Kitap, 2011.

Gutas, Dimitri. *İbn Sînâ'nın Mirası*. 3. Baskı. Trc: M Cüneyt Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2010.

Fahri, Macit. *İslâm Felsefesi Tarihi*, 5. Basım. Çev. Kasım Turhan. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 2000.

Fazlurrahman. *Avicenna's Psychology An English Tradition of Kitab al-Necât*, Book Two, Chapter 4. London: Oxford University Press, 1952.

İbn Manzur. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut, 1994.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ, *Aşkın Mahiyeti Hakkında Risale*. Çev. Ahmet Ateş, İstanbul: İst. Üniv. Ed. Fak. Yay. No: 55, İbrahim Horoz Basımevi, 1953.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ. *Avicenna's De Anima*, Being the Psychological Part of Kitab al-Shifa. Neşr: Fazlurrahman. London: Oxford University Press, 1959.

İbn Sînâ. Ebû Alî el-Hüseyin b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ. *en- Necât Fi'l-Hikmeti'l-Mantıkıyye ve'l-İlâhiyye*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedde, 1985.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyin b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ. *Kitabu's-Şifa: 2. Analitikler*. Çev. Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyin b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ. *Kitabu's-Şifa: Kategoriler*. Çev. Muhittin Macit. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2010.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyin b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ. *İşaretler ve Tenbihler*. Çev. Muhittin Macit-Ali Durusoy-Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2013.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyin b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ. *Kitabu's-Şifa: Mantığa Giriş*. Çev. Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2013.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyin b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ. *en-Necât*. Çev. Kübra Şenel. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2013.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyin b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ. *Kitabu's-Şifa: Metafizik 2 Cilt*. çev. Ekrem Demirli-Ömer Türker. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2013.

Kindî. *Felsefî Risaleler*. Çev. Mahmut Kaya. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.

Kuşpınar, Bilal. *İbn-i Sînâ'da Bilgi Teorisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.

Muhittin Macit. *İbn Sînâ'da Metafizik ve Meşşâî Gelenek*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2012.

Mutluel, Osman. *Kindi ve Felsefesi*, Ankara: Fecr Yayınları, 2018.

Özaykal, Kayhan. "Deconstruction of Ibn Sînâ's Essence-Existence Distinction and the Essence of the Necessary Existent," *Darulfunun ilahiyat* 29/1 (Haziran 2018), 25-48.

Peker, Hidayet. *İbn Sina'nın Epistemolojisi*. 2. Baskı. Bursa: Emin Yayınları, 2011.

Ragıb el-İsfehânî. *Müfredât*, Thk: Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 2014.

Saruhan, Müfit Selim. "İbn Kemmûne Ve Nefs Hakkındaki Görüşleri". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 15 (2005), 289-300.

Türker, Ömer. *İbn Sînâ Felsefesinde Metafizik Bilginin İmkânı Sorunu*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.

Wısnovsky, Robert. *İbn Sina Metafiziği*. Çev. İbrahim Halil, Üçer. İstanbul: Klasik Yayınları, 2010.

Wısnovsky, Robert. "İbn Sînâ ve İbn Sînâcı Gelenek", *İslâm Felsefesine Giriş*. ed. Peter Adamson- Richard C. Taylor. İstanbul: Küre Yayınları, 2015, 103-149.